

І. І. Паславський,
канд. політ. наук

УДК [621.039.586. (477+521): 070.13]: 354.078.7.

Техногенні катастрофи на Чорнобильській АЕС й АЕС «Фукусіма-1» у відображенні засобів масової інформації

У статті проаналізовано висвітлення катастрофи на ЧАЕС засобами масової інформації, медійне інформування про аварію на японській АЕС «Фукусіма-1», визначено інформаційну політику двох держав у надзвичайній ситуації.

З'ясовано, що інформаційна політика союзної держави не була виваженою, продуманою, конструктивною й раціональною. Вона пройшла етапи від повного замовчування через дозоване інформування до падіння інформаційної «залізної завіси».

Аварію на японській атомній станції «Фукусіма-1» широко й безперешкодно висвітлювали провідні інформаційні агенції світу, фактологічний матеріал яких із проєкцією на чорнобильські події сповна використовували українські засоби масової інформації. Інформаційна політика Японії відповідала запитам стривожених громадян країни й світової спільноти.

Ключові слова: засоби масової інформації, якісні друковані видання, атомна енергетика, Чорнобильська атомна станція, АЕС «Фукусіма-1».

Вступ. Із появою на Землі окрему «людину бі людство загалом супроводжує комфортно-споживацький синдром (КСС), що діє з силою вроджених інстинктів, – зазначає доктор економічних наук Ю. Саєнко. – Можливо, цей синдром вкоринився як інстинкт, що вирізнив людину з тваринного світу – пізнавати світ і переробляти/нищити природу заради безупинного примноження споживання і комфорту» [1, с. 9].

Неухильне зростання населення планети об'єктивно збільшує й кількість пов'язаних із цим проблем. Зокрема призводить до зростання кількості збройних конфліктів і насильства загалом, причинами чого найчастіше є перерозподіл території та боротьба за володіння дефіцитними природними ресурсами для потреб життєдіяльності. Однозначно негативні наслідки обумовлює й збільшення антропогенного впливу на природу, яка дедалі частіше «мстить» людям за бездумне й бездушне ставлення до себе. Розвиток високих технологій, застосування надскладних технічних засобів і систем значно підвищують також ступінь ризику та вірогідність фатальних помилок науково-технічного характеру з передбачуваними наслідками.

Журналістика, покликанням якої є інформаційне та аналітичне забезпечення всіх проявів буття, не може ігнорувати такі глобальні тенденції.

Окресленій проблемі присвячено цілу низку науково-публіцистичних праць. Зокрема, чорнобильський її аспект досліджували такі відомі політики й екологи, як Ю. Щербак [2]; колишня житомирянка, у минулому депутат союзного парламенту з України А. Ярошинська підготувала й солідним накладом видала двотомник

із промовистою назвою «Чернобыль. Большая ложь» [3]. Тон його – викривально-гнівний, зрештою, характерний для цієї категоричної та безкомпромисної особистості, якою в публіцистиці завжди була А. Ярошинська.

Висвітленню чорнобильської трагедії в засобах масової інформації присвячена міжнародна наукова конференція, що відбулася в Києві у квітні 1991 р. За її результатами виданий науковий збірник за редакцією В. Бугрима та О. Коновця «Чернобыль і преса: реалії взаємодії» [4], у якому на високому фаховому рівні проаналізовано інформаційну політику союзної тоді ще держави в дні техногенної катастрофи та в перші роки після неї, а також дано професійну оцінку здобуткам і недолікам у роботі журналістів за надзвичайної ситуації техногенного походження.

Медійний аспект чорнобильської катастрофи періодично висвітлюють спілчанські журнальні видання – московський «Журналіст» та київський «Журналіст України», а в найширшому ракурсі – якісна українська періодика, зокрема журнали «Український тиждень», «Країна», газета «День» і тижневик «Дзеркало тижня в Україні»; інформаційним приводом для публікацій у них є чергова річниця катастрофи або певний етап зведення нового об'єкта укриття.

Аварія на японській АЕС «Фукусіма-1» в українських ЗМІ – і в тому їх відмінність від провідних медіа Європи та світу – одразу висвітлювалася в порівняльному із Чорнобилем аспекті. Серед численних публікацій українських дослідників варто виокремити статтю Ю. Саєнка «Чернобыль – Фукусіма: комфортно-споживацький колапс», а також цілу низку виступів у провідних українських друкованих

ЗМІ, авторами яких були Ю. Райхель, М. Сірук, І. Самокиш, С. Шебеліст, Я. Седова та К. Барабаш. Основний зміст їхньої авторської позиції – японці зазнали чергової катастрофи у своїй багатостраждальній історії. Нація, яка живе «на спині дракона, що періодично здригається», – так образно йменують свої острови з високим рівнем сейсмічності громадяни Країни сонця, що сходить, – вражає своєю стійкістю, організованістю, дисциплінованістю, витримкою, мужністю й командною роботою.

Аналогічної позиції серед російських журналістів дотримується автор відомої повісті «Гарячий попіл», багаторічний радянський власкор московських видань у Токіо В. Овчинников [5], який із почуттям поваги виокремлює три складники стійкості японського національного характеру: 1) спричинену систематичними стихійними лихами самоорганізацію; 2) колективізм, першопричиною якого було рисівництво, адже вирощування цієї культури під силу лише громаді; 3) ієрогліфічну писемність, яка дає можливість стати грамотним лише тому, хто готовий насидіти собі «мозолі на сідницях».

Екологічний аспект наслідків «Фукусіма-1» двічі поспіль у щорічнику «Год планети: економіка, політика, безпека» проаналізувала О. Леонтєва [6], а І. Данилін та Н. Зайцева [7] окреслили перспективу розвитку атомної енергетики після аварії на АЕС «Фукусіма-1».

Іншими за тональністю є публікації московського журналу «Международная жизнь», що належать перу головного редактора А. Оганєсяну [8] та науковцю В. Ковальову [9]. Їх лейтмотив такий: як можна було побудувати таку кількість АЕС у сейсмічній зоні? В. Ковальов навіть дозволив собі певну форму злорадства, стверджуючи, що єдиною надією Японії відтепер стає стиснений російський газ. А це вже питання політичне, і вирішувати його потрібно через визнання острівних прав за Росією.

Із зазначених вище певною мірою вирізняється спрямованістю публікація О. Мартинової у київському журналі «Фокус» [10]. Авторка чи не першою прагнула дати оцінку інформаційній складовій частині японської трагедії.

Мета наукової публікації – виокремити основні етапи та еволюцію подачі інформаційних повідомлень про аварію на ЧАЕС, з'ясувати тематичну спрямованість матеріалів у друкованих ЗМІ України про аварію на «Фукусіма-1», окреслити інформаційну політику японців щодо аварії на станції.

Предмет дослідження – техногенні катастрофи на Чорнобильській АЕС та «Фукусіма-1» в аспекті їх інформаційного забезпечення.

Об'єкт дослідження – провідні друковані українські засоби масової інформації: журнали «Український тиждень», «Фокус», «Корреспондент», «Універсум», тижневик «Дзеркало тижня в Україні», загальнополітична газета «День»,

московський журнал «Международная жизнь» за 2011 р.

У публікації вперше здійснено порівняльний аналіз медійного висвітлення двох найрезонансніших аварій на атомних електростанціях, виявлено кардинально відмінні підходи до роботи зі ЗМІ в тоталітарному й демократичному суспільствах в конкретних екстремальних ситуаціях техногенного ґатунку.

Методи дослідження. Для досягнення мети наукової публікації було використано такі методи: абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, історичний, порівняльний, контент-аналіз та інтент-аналіз.

Метод порівняння дав нам можливість зіставити явища, які мали об'єктивну спільність, за їх найсуттєвішими ознаками – масштабами катастроф та їх імовірними наслідками для перспектив атомної енергетики. Оскільки між двома аналізованими подіями минуло 25 років, то історичний метод дозволив проаналізувати розвиток подій і процесів у хронологічній послідовності, виявити основні етапи інформаційної політики. Метод абстрагування застосовано з метою уявного відволікання від несуттєвих журналістських матеріалів та інформаційних повідомлень на окреслену тему. Методом контент-аналізу здійснено інтерпретацію змісту ключових, знакових публікацій через їх кількісні показники в конкретних ЗМІ. Інтент-аналіз використано для виявлення якісного наповнення журналістських матеріалів у сенсі їх інтенсивно спрямованого впливу на численні соціальні групи, на певний сегмент медійної аудиторії.

Результати й обговорення. Про неоднозначну роль колишніх радянських ЗМІ у висвітленні окресленої «атомної» тематики опосередковано, але красномовно свідчить той факт, що навіть через чверть сторіччя після катастрофи на ЧАЕС багато хто з мешканців колишнього СРСР переконаний, що то був чи не єдиний трагічний виняток в історії радянської атомної енергетики, і майже нічого не знає про дочорнобильські аварії на АЕС за кордоном. Між тим, як свідчать фахівці, аварії на ядерних реакторах почалися фактично одразу ж після їх появи в 50-х рр. ХХ ст., особливо у США. Однак радянська журналістика, яка ніколи не втрачала нагоди позловтішатися негараздами ідеологічних супротивників, підкреслено мовчала. Мовчала навіть тоді, коли весь світ із тривогою обговорював колізії та наслідки великої аварії на АЕС «Трі-Майл-Айленд» 28 березня 1979 р. в американському штаті Пенсильванія, що, як з'ясувалося згодом, була протечею нашого Чорнобиля. Тогочасна радянська практика замовчування будь-яких ексцесів на АЕС викликала несприйняття і подив навіть у середовищі нерядових фахівців-атомників. Зокрема, один із них – автор резонансної документальної повісті «Чорнобильський зошит» Г. Медведєв – засвідчив: «У ті роки інформація

про аварії та неполадки на АЕС всіляко проціджувалася на міністерським ситі обережності: оприлюднювалося лише те, що вважали потрібним публікувати у верхах. Ні я, ні ті, хто працював раніше на експлуатації атомних станцій, повної інформації про аварію на «Три-Майл-Айленд» не мали. Детально про події у Пенсильванії було сказано лише в «Інформаційному листку» для внутрішнього користування.

Виникає запитання: навіщо було засекречувати відому всьому світу аварію? Адже своєчасне врахування негативного досвіду є гарантією неповторення подібного у майбутньому. Але так уже було заведено: негативна інформація – лише для вищого керівництва, а низам – урізані відомості, що не суперечили офіційній установці про цілковиту безпеку АЕС. Тверезі голоси сприймалися як замах на авторитет науки» [11, с. 6–7] і партії, яка визнала розвиток атомної енергетики пріоритетом галузі. «Всі аварії на АЕС в СРСР (вони, до слова, траплялися доволі часто, а зокрема, на Білоярській, що поблизу м. Свердловська, і Ленінградській АЕС неодноразово. – І. П.), – продовжує Г. Медведєв, – залишилися поза гласністю. Ситуація, коли аварії на атомних станціях приховувалися від громадськості, стала нормою. Аварії приховувалися не лише від громадськості та уряду, але й від працівників АЕС країни, що особливо небезпечно, бо відсутність інформації про негативний досвід завжди загрожує непередбачуваними наслідками. Більше того: тодішній міністр енергетики та електрифікації СРСР А. Майорець наклав табу на відкрите опублікування в пресі, оприлюднення на радіо й телебаченні відомостей про несприятливі результати екологічного впливу на обслуговуючий персонал і населення, а також на довкілля енергетичних об'єктів (вплив електромагнітних полів, опромінення, забруднення атмосфери, водойм і землі)» [11, с. 11].

На жаль, не винятком такої недолугої практики, що культивувалася в СРСР десятиліттями, а радше її апофеозом стало й висвітлення обставин і наслідків чорнобильської трагедії в ЗМІ. Партійна, владна й відомча заангажованість радянських засобів масової інформації фактично паралізувала навіть їхні гіпотетичні можливості виконувати свої безпосередні завдання, що особливо виразно проявилася саме на початкових, найбільш драматичних і відповідальних етапах чорнобильської епопеї. Проаналізувавши ті події, київський журналістикознавець В. Бугрим відзначив, що радіо й телебачення як найоперативніші та найпотужніші засоби комунікації своєчасно не виконали свою найважливішу суспільну функцію – оповіщення населення. Саме вони повинні були транслювати сигнали цивільної оборони з подальшою передачею повідомлень про суть надзвичайної події, оптимальні заходи для населення. Показово й те, що перше завуальоване

повідомлення ТАРС про аварію на ЧАЕС прозвучало в інформаційній програмі «Время» союзного ЦТ лише через 68 годин (тобто наприкінці третьої доби!) після фатального вибуху на IV енергоблоці. І лише потім це повідомлення продублювали інформаційні джерела України [12, с. 11]. Зауважимо, що ієрархічна вертикаль радянської журналістики ще тривалий час потому передбачала сувору субординацію «низових» ЗМІ, які були змушені орієнтуватися передусім на завжди «правильні», виважені й узгоджені з верхами повідомлення головного інформгентства Союзу. Окремі місцеві журналісти й редакції, які, як з'ясувалося згодом, із перших днів мали певну інформацію про аварію з достовірних джерел, так і не наважилися вчасно оприлюднити її через вищезгадані обставини. Однак більшість вітчизняних ЗМІ, які за нормальних умов існування мали б усебічно інформувати населення про надзвичайну подію, самі про неї мало що знали. Тож більш ніж показовим є тут свідчення тодішнього працівника республіканської радіостанції «Молода гвардія» О. Гояна: через три дні після трагедії (!) керівництво редакції ще не знало, чи випускати в ефір на 30 квітня попередньо підготовлену програму про ентузіазм молоді на будівництві V блоку ЧАЕС, бо, мовляв, «щось там у Чорнобилі начебто сталося» [13, с. 37].

Таким чином, перший період у відображенні чорнобильської катастрофи засобами масової інформації, який фахівці позначають часовим проміжком 26–28 квітня 1986 р., характеризувався цілковитим замовчуванням не лише реальних небезпек, але й самого факту подій, що, безсумнівно, є надзвичайним прецедентом злочинної аморальності стосовно власного народу й світової громадськості.

Неоперативність, фрагментарність, неповні дані й оцінки аварії та її наслідків, суперечливість, тенденційна фактологія та просто відверта фальш домінували в матеріалах ЗМІ з 28 квітня по 6 травня 1986 р. Варіації лаконічних ТАРСівських повідомлень у центральній і республіканській пресі супроводжувала пропаганда першотравневих святкувань і активного дозвілля на телебаченні, що по суті було рівнозначне заохочуванню «бенкету під час чуми». Зокрема, зомбувальну настанову про «спокій» і «відсутність радіації» на початку травня 1986 р. утверджувала й тиражувала у своїх відеорепортажах зі столиці України інформаційна програма ЦТ «Время», яка повністю ігнорувала очевидні й елементарні соціально-психологічні та медичні рекомендації з висвітлення екстремальної ситуації. Майже 3 роки (!) після чорнобильського радіонуклідного виверження справжній штиль існував і у засобах масової інформації сусідньої Білорусі, на яку припало 2/3 усієї забрудненої території. Гірку констатацію з цього приводу висловив відомий білоруський письменник і публіцист О. Адамо-

вич: «Перші тижні, місяці Чорнобиля у нас в Білорусії, як ніде, можливо, нагадували 1941-й. За невідповідністю нашою до грамотних дій і постійною готовністю лише до одного – брехні во спасіння. Просто-таки фантазмагоричної брехні народу, самим собі. «Ворог боягузливо наступав» – класична журналістська формула серпня 1941-го. І таке ж класичне – про солов'їв над Прип'яттю весною 1986-го» (такою недолугою псевдолірикою у перші дні чорнобильського лиха «відзначився» власкор «Правди» в Україні М. Одинець. – І. П.) [14, с. 168].

Отже, станом на 06.05.1986 р., зазначають дослідники, вітчизняні ЗМІ так і не повідомили населенню найголовнішого: що конкретно трапилося в Чорнобилі й яка реальна небезпека загрожує людям? Що необхідно робити для збереження здоров'я й життя? Які санітарно-гігієнічні умови проживання та харчування людей? Інформаційні та соціально-психологічні потреби населення забруднених радіонуклідами територій України, Білорусі та Росії не були навіть мінімально задоволені [12, с. 12].

Штучно створений інформаційний вакуум у перші післяаварійні дні неминуче заповнювався здогадками, чутками, які породжували страх, тривогу, відчай та депресію. Засоби масової інформації (а особливо телебачення, радіо), які були зобов'язані нівелювати ці негативні соціально-психологічні прояви екстремальної ситуації оприлюдненням простих медико-профілактичних рекомендацій, і тут свого функціонального та громадського обов'язку вчасно не виконали.

Як не парадоксально, але замість них залежно від власних можливостей це намагалися робити начебто «ворожі» закордонні радіостанції ВВС, «Голос Америки», «Свобода», «Німецька хвиля» тощо. В умовах блокування доморощеної гласності саме радіотрансляції з Лондона, Вашингтона, Парижа й Мюнхена були попервах чи не єдиними джерелами правдивої інформації про надзвичайну подію в Чорнобилі для переважної більшості співвітчизників. Західні радіостанції, до слова, передали повідомлення про аварію на ЧАЕС буквально через кілька годин. Їхні працівники зуміли подолати ідеологічні догмати протистояння «двох світів» і вели свої передачі на засадах людяності й солідарного співчуття. Зокрема західні журналісти точно й оперативним визначили головну психологічну потребу населення забруднених територій СРСР у прагматичній інформації й почали давати систематизовані соціально-медичні поради фахівців.

Істотно новим для цього періоду було хіба що відкриття «залізної завіси» в лютому 1987 р. перед зарубіжними журналістами, яких до зазначеного часу в 30-кілометрову зону відчуження не допускали. Тоді ж за рішенням урядової комісії було створено відділ міжнародних зв'язків та інформації ВО «Комбінат» (згодом перейме-

нований у НВО «Прип'ять»). Основний напрям його діяльності, за словами начальника цього відділу, – «своєчасне інформування світової громадськості про проблеми ліквідації наслідків аварії в зоні відселення ЧАЕС з метою заповнення інформаційного вакууму» [15, с. 30]. Таким чином, сама держава опосередковано визнавала факт створення та попереднього підтримування інформаційного вакууму навколо Чорнобиля, а її причетність до цього впливала сама собою й була очевидною для всіх.

Початок якісно іншого періоду у відображенні чорнобильських подій і явищ у ЗМІ дослідники датують березнем-квітнем 1989 р., коли були оприлюднені нові матеріали (зокрема карти радіоактивного забруднення територій України, Білорусі та Росії), а згодом зняті грифи секретності з деяких документів Мінохорони здоров'я та Мінатоменерго СРСР. До проблематики активно долучилися спеціалізовані видання та некомпроментовані фахівці й учені, що значно активізувало поглиблений аналіз і переосмислення трагічної події та її наслідків. Коли цензурні обмеження й настанови директивних органів були зняті, а тиск зацікавлених відомств помітно зменшився, на передній план висунулася проблема об'єктивності, компетентності у висвітленні чорнобильської катастрофи.

Кваліфікація, здатність досягнути складні колізії, а також моральні якості журналіста стали особливо потрібними в час, коли в публікаціях і тематичних передачах почала виразно домінувати критична спрямованість. Узагальнювальний висновок тогочасного стану справ за гарячими слідами зробив білоруський учений О. Слука: «Критична хвиля у ЗМІ подала об'єктивну рівновагу і, не шкодуючи суспільну свідомість, впала у критиканство, яке досягло небаченого сплеску під час різномірних виборів народних депутатів» [16, с. 60].

Таким чином, діяльність ЗМІ з висвітлення чорнобильської катастрофи мала надзвичайно широкий діапазон: від замовчування, тенденційності, урізаних і деформованих відомостей, фальсифікацій, суперечливості в матеріалах до страшною правди атомної трагедії, жахливих медичних і радіобіологічних наслідків, суспільно значущих публікацій. Проте загальна оцінка ролі ЗМІ у висвітленні чорнобильської трагедії, яку дали фахівці, є однозначно негативною. Зокрема, білоруський журналістикознавець О. Слука констатує: «Офіційні газети, радіо і телебачення «виліпили» ірреальний образ Чорнобиля, невинувато надовго загальмувавши рятувальні заходи. Трафаретна заборона на істину залишила багатьох людей беззахисними перед неусвідомленою небезпекою» [16, с. 59].

Тож якою, на думку фахівців, мала бути позиція ЗМІ у цій екстремальній ситуації? І чи справді населенню слід було говорити все? Тогочасні сумніви й вагання акумулював у своєму

висловлюванні авторитетний американський медик Роберт Гейл: «Зараз багатьох цікавлять довготривалі наслідки аварії. Превалювала наукова думка, що оскільки їх розміри не визначені, то результатом публічної дискусії може стати невинуватана стурбованість, що може завдати шкоди. Хоча ця точка зору і є слушною, таку політику слід збалансувати рівнозначно важливим і переконливим обговоренням, адже суспільство має право на повну інформацію. Більше того: інформаційний вакуум часто призводить до нереалістичного занепокоєння, спекуляцій і звинувачень у замовчуванні» [17]. Більш твердими і категоричними були тут, як не дивно, саме вітчизняні вчені. Про те, що прикрашання ситуації викликає лише протест і недовіру, а також невинуватаний ризик для здоров'я людей, укотре нагадав, зокрема, відомий український еколог і ботанік, академік К. Ситник: «Ми повинні об'єктивно й тверезо роз'яснювати ситуацію, що склалася, не відмахуючись від тривожних запитань людей. І не слід боятися викликати паніку, бо причина паніки – в дефіциті інформації» [18, с. 46]. До глобального рівня звучання підняв цю проблему академік А. Сахаров, який у передмові до вищезгаданої документальної повісті Г. Медведєва в журналі «Новый мир» констатував: «Все, що стосується чорнобильської катастрофи, її причин і наслідків, має стати набутокм гласності. Потрібна повна, неприкрита правда. Люди повинні мати можливість самі формувати думку про те, що безпосередньо стосується життя і здоров'я кожного з нас і наших нащадків, мати право на участь у прийнятті ключових рішень, що визначають долю країни і планети» [11, с. 4]. Вітчизняні журналістикознавці врахували думки та настрої суспільства і на основі власних досліджень зробили солідарний висновок: Чорнобиль у ЗМІ мав би відображатися не відфільтрованими фактами дійсності, тенденційним їх підбором, а в повному обсязі уроків, проблем, жажів, практики, досвіду – всіх подій у всій існуючій гамі кольорів: від чорного до білого [12, с. 17].

Загалом неоднозначне, тенденційне висвітлення чорнобильської катастрофи у ЗМІ неодноразово провокувало небезпечні, небажані і зовсім необов'язкові ексцеси. Зокрема, вже у початковий післяаварійний період нерідко виникали ситуації, коли внаслідок т. зв. когнітивного дисонансу споживач інформації відчував дискомфорт. Тривожні почуття неминуче виникали в людей, коли вони одночасно отримували суперечливі, психологічно несумісні факти щодо того чи того предмета (явища). Наприклад, одразу після трагедії дію ЗМІ було спрямовано, з одного боку, на применшення масштабів і наслідків того, що сталося, а з другого – лунали заклики суворо й ретельно дотримуватися заходів профілактики радіоактивного забруднення організму й довкілля [19, с. 57]. Подібний дисонанс ви-

кликала також змістова та фактологічна невідповідність між повідомленнями радянських і зарубіжних ЗМІ.

Безумовно, багатьох хиб, помилок і негативних наслідків від висвітлення чорнобильської катастрофи у ЗМІ можна було уникнути. Здебільшого вони зумовлювалися одіозною практикою партійно-державного керівництва, що склалася в умовах тоталітарної системи, слабкістю щойно проголошеної демократії й гласності, а також відвертим ігноруванням чужого досвіду, на що, зокрема, нарікав вищезгаданий фахівець з атомної енергетики Г. Медведєв. А натомість экс-губернатор американського штату Пенсильванія П. Торнборф, спираючись на власний досвід управління кризовою ситуацією, що виникла після аварії на місцевій АЕС «Три-Майл-Айленд» у 1979 р., висловлював повчальні рекомендації гіпотетичним керівникам кадрових штабів. Ось деякі з них:

- перевіряти отримані дані, постійно інформувати населення, повсякчас пам'ятати про необхідність зберігати його довіру;
- з повагою ставитися до ЗМІ. Протягом всього часу подій на «Три-Майл-Айленд» кризовий штаб виявляв увагу до більш ніж 400 журналістів, що прибули для висвітлення події зі всіх куточків світу. У багатьох випадках члени кризового штабу й журналісти зіставляли свої оцінки з ключових питань, аби забезпечити високу якість, з одного боку, репортажів, а з другого – рішень, які приймало керівництво штабу;
- облішити міркування політичної боротьби, оскільки не існує специфічних методів управління післяаварійними ситуаціями, властивих тій чи тій політичній силі [20, с. 55].

Навіть з однієї цієї цитати можна зробити висновок, що вже тоді, у 1979-ому, задовго до трагедії Чорнобиля, у світі існували трохи інші уявлення й підходи до інформаційного забезпечення в умовах надзвичайної ситуації. Було інше ставлення до журналістів, які працювали пліч-о-пліч із фахівцями та мали вільний доступ до інформації. Була, урешті-решт, інша журналістика, яка, абстрагувавшись від будь-яких державних, ідеологічних, відомчих чи комерційних інтересів, безкорисливо працювала на потреби людей і послуговувалася насамперед критеріями моралі й совісті. Тому нічого подібного на наш «інформаційний Чорнобиль» у Пенсильванії не спостерігалось.

Важливо, що попри всі нашарування часу та обставин, ці набутки світової журналістики виявилися актуальними й яскраво виявилися під час новітніх випробувань, які постали перед людством після руйнівного землетрусу й спричиненої ним масштабної аварії на АЕС «Фукусіма-1» у Японії. Вражаюча відеозйомка трагічних подій оперативно облетіла світову телемережу, аналогічні фоторепортажі одразу ж з'явилися в безлічі друкованих періодичних видань, зокрема

в українських. Екстремальні «картинки», зауважимо, належали не японським, а здебільшого західним кореспондентам відомих інформгентств Reuters (Великобританія), Associated Press (США), ЕРА тощо. Отже, анінайменших натяків на «залізні зависи», обмеження допуску «чужих» журналістів до інформації та об'єктів (за винятком хіба що місць, де існувала загроза для їхнього життя та здоров'я), замовчування чи засекречування якихось фактів у Японії не було. Тому журналістська спільнота світу не мала особливих підстав ломитися у відчинені двері, розслідувати (а тим більше розвінчувати) те, що й так лежало на поверхні. Окремі факти приховування правдивої техінформації і небезпечних інцидентів на АЕС, які мали місце задовго до аварії, також були відомі світу, але виявити їх і належно відреагувати на них японці зуміли без сторонньої допомоги (у зв'язку з цим у відставку зі скандалом відправили президента і голову ради директорів ТЕРКО – компанії-оператора АЕС «Фукусіма-1»). Однак було зрозуміло, що це не системна брехня, не офіційна тенденція держави та її відомств до замовчування чи приховування значущих фактів, а радше те, що в нас називають «ексцесом виконавця».

Показово, що за таких умов світові ЗМІ зосередили увагу не стільки на технічних аспектах аварії, як на загальних уроках подолання великої людської трагедії. «Населення країни, яке пережило один із найпотужніших у своїй історії ударів стихії і втратило десятки тисяч співвітчизників, дає людству уроки витримки, гідності, мужності і моральності» [21, с. 40]. Це підтвердження, вихоплене зі статті в українському журналі «Корреспондент», якнайкраще відображає тематичну спрямованість світових ЗМІ у висвітленні природного й техногенного катаклізмів на північному сході Японії, де поряд зі співчуттям її народу домінувало щире захоплення морально-вольовими та духовними рисами людей. Тут справді не було паніки, не поширювалися чутки, не зафіксовано випадків мародерства та грабунків, що за подібних обставин переживали практично всі інші країни. Тому тут практично не мала поживи «жовта» преса, із розумінням відійшла вбік велика політика.

Прикрим винятком на загальному тлі стали хіба що неприховані висловлювання окремих російських «володарів дум» із приводу японської трагедії. «Відзначилися» відомий кінорежисер Н. Михалков, священник московського храму Миколая Чудотворця Олександр Шумський і... заступник головного редактора поважної газети «Известия» О. Ямпольська, які заявили, що жахливий природний катаклізм у Японії – це кара Бога за її зневагу до Росії. Напередодні, нагадаємо, під час відвідин тодішнім російським президентом Д. Медведевим Курильських островів, які є предметом давньої територіальної суперечки двох країн, жменька японських радика-

лів на знак протесту рвала і спалювала російські прапори. Тож названі інтелектуали великої держави ототожнювали їх із цілим японським народом і не спромоглися, на жаль, піднятися над власною зловтіхою [22, с. 16].

По-своєму здивувала також маркетинг-директор компанії «Український медіа-холдинг» К. Мартинова, яка під час названих подій як туристка перебувала в Японії. «Судячи з публікацій у наших ЗМІ, – заявила вона на сторінках журналу «Фокус», – японці програли інформаційну війну. Вони не змогли вчасно видати у зовнішній світ інформацію про події, залишивши все на розсуд «гугла», іноземних журналістів та їх уявлення про географію». А, власне, хто з ким воював і чи насправді була тут якась інформаційна війна? Так, японці вчинили не по-чорнобильськи і навіть не по-американськи: вони не створювали жодних спеціальних структур для інформування світової громадськості і «заповнення інформаційного вакууму», бо зовсім не передбачали його виникнення. Вони, схоже, узагалі не поділяли «екстремальну» інформацію на внутрішню та «експортну». Тож японські журналісти цілком свідомо довірили інформувати світ про надзвичайні події іноземним колегам, а самі зосередили зусилля на задоволенні прагматичних потреб власного населення. Чи можна розцінювати це як поразку? Швидше – як перемогу японської журналістики, яка в екстремальній ситуації без вагань визнала пріоритетом своєї діяльності служіння власному народу.

А про те, що зі своїми суспільними та функціональними завданнями вона в умовах надзвичайних подій впоралася з честю, маємо чимало неупереджених свідчень. Зокрема український учений І. Туркевич, який тривалий час працював у «країні, де сходить сонце», констатував: «Японські ЗМІ демонструють високий професіоналізм, об'єктивно розповідаючи співвітчизникам про події, що відбуваються, і не нагнітаючи паніки» [21, с. 41]. Заочно погоджується з ним і вищезгадана К. Мартинова: «Всередині країни інформаційні потоки були оперативними: населенню в найкоротші терміни повідомляли про те, що відбувається, як слід діяти, які можливості є для пересування. Система голосного оповіщення на вулицях, інформація рухомих рядків у вагонах метро – все працювало безвідмовно й оперативно». Чи «фільтрували» японські ЗМІ відеозображення подій, остерігаючись викликати в населення паніку? Очевидно, ні, бо та ж таки К. Мартинова найбільшим враженням від перебування в Японії назвала «жах, що відбувався за 240 км від Токіо і демонструвався по телебаченню» [10, с. 45].

У тому самому номері журналу «Фокус» журналістка Я. Седова розповіла, що кожна префектура (місцева влада) поширювала серед японців і приїжджих буклети кількома мовами, в яких містилися докладні інструкції про те, як поводи-

тися і що слід робити на випадок землетрусу чи іншої екстремальної ситуації. У кожному населеному пункті Японії, як з'ясувалося, є завбачливо розроблені карти маршрутів, якими можна скористатися у разі надзвичайної події. Вони ж містять також номери телефонів рятувальних служб. І на довершення: повідомлення про цунамі чи землетруси вже давно приходять усім японцям на мобільні телефони, головне – зголоситися на отримання таких повідомлень [23, с. 42–43]. До речі, наявність інтернету, соціальних мереж і цифрового мобільного зв'язку чимало людей слушно визнають позитивним фактором сприяння в інформаційному забезпеченні надзвичайних подій, що відбуваються в наш час.

Висновки:

1. Українське й японське суспільства мали дуже різний рівень підготовки до дій в надзвичайних ситуаціях техногенного ґатунку.

2. Японська система оповіщення, зокрема через канали засобів масової інформації, спрацювала бездоганно. Натомість мешканці України вчасно не були поінформовані взагалі.

3. Радянський уряд спочатку практикував повне замовчування факту аварії, згодом обмежився лише коротким хронікальним повідомленням, далі подавав дозовану інформацію: для іноземної аудиторії одну, для внутрішньої іншу, але також напівправдиву.

4. Нестача вчасної, повної та об'єктивної фактологічної інформації обумовлювала відсутність у ЗМІ країни змістовних оперативних публікацій і сприяла поширенню панічних настроїв у суспільстві.

5. Інформаційний вакуум часто успішно заповнювали зарубіжні радіостанції на кшталт «Радіо «Свобода»», «Голосу Америки», але їхня аудиторія була обмежена лише тими слухачами, які наважувалися ігнорувати відповідні заборони радянського уряду.

6. Японський уряд не вдавався до організованих форм інформування світової спільноти про аварію на АЕС, японські та зарубіжні кореспонденти мали повний доступ до інформації. Роботу медійників обмежували лише з міркувань їхньої особистої безпеки.

7. Українські друковані ЗМІ широко використовували інформаційні повідомлення провідних інформаційних агентств світу та в унісон із ними захоплювалися мужністю, зібраністю, організованістю японців.

І головний висновок: аварії на ЧАЕС та на «Фукусіма-1» – це техногенні катастрофи у країнах, першу з яких – СРСР – ідентифікують як тоталітарну, а другу – Японію – із певними застереженнями як демократичну. Медійне інформування про дві згадані катастрофи відповідало політичному режимові держав. Радянські чиновники на шкоду власним громадянам і міжнародному іміджу не збагнули, що «нічого немає такого таємного, що б не стало явним», а

японці виходили з норми, що світова «спільнота має право знати» про аварію, її масштаби та ймовірні наслідки.

Подяки. Автор висловлює подяку колективу кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка за критично-принципове обговорення окресленої теми та особисту подяку доцентів кафедри мови засобів масової інформації Анатолію Капелюшному за стилістичну довершеність цієї публікації.

1. Саєнко Ю. Чорнобиль – Фукусіма: Комфортно-споживацький колапс / Юрій Саєнко // Універсум. – 2012. – № 11–12. – С. 9–10.

2. Щербак Ю. Чернобыль: Причины и последствия / Юрий Щербак. – М. : Советский писатель, 1988. – 368 с.

3. Ярошинская А. Чернобыль. Большая ложь / Алла Ярошинская. – М. : Время, 2011. – 480 с.

4. Чорнобиль і преса: реалії взаємодії : матер. Першої міжнар. наук.-практ. конф. «Чорнобиль у засобах інформації», Київ, 15–16 квіт. 1991 р. – К. : Хрещатик, 1992. – 80 с.

5. Овчинников В. На спині дракона, що здригається / Всеволод Овчинников // День. – 2011. – 18–19 берез.

6. Леонтьева Е. Япония: выход из кризиса после стихийного бедствия / Елена Леонтьева // Год планеты : ежегодник / Ин-т мировой экономики и международных отношений РАН ; [глав. ред. В. Г. Барановский]. – М. : Идея-пресс, 2012. – 480 с.

7. Данилин И. Развитие атомной энергетики после аварии на АЭС «Фукусіма-1» / И. Данилин, Н. Зайцева // Год планеты: экономика, политика, безопасность. – М. : Идея-пресс, 2011. – 488 с.

8. Оганесян А. Япония справится, но какой ценой? / Армен Оганесян // Международная жизнь. – 2011. – Март. – № 3. – С. 116–118.

9. Ковалев В. Технологии обмана, или Фукусіма / Виктор Ковалев // Международная жизнь. – 2011. – № 5. – С. 125–128.

10. Мартынова Е. Японское счастье / Елена Мартынова // Фокус. – 2011. – 25 март. – № 12. – С. 45.

11. Медведев Г. Чернобыльская тетрадь / Г. Медведев // Новый мир. – 1989. – № 6. – С. 3–108.

12. Бугрим В. В. Чернобыльская катастрофа у засобах інформації / В. В. Бугрим // Чорнобиль і преса: реалії взаємодії : матер. Першої міжнар. наук.-практ. конф. «Чорнобиль у засобах інформації». – К. : Хрещатик, 1992. – С. 11–17.

13. Гоян О. Я. Чернобыльская проблематика в програмах радіостанції «Молода гвардія» / О. Я. Гоян // Чорнобиль і преса: реалії взаємодії : матер. Першої міжнар. наук.-практ. конф. «Чорнобиль у засобах інформації», Київ, 15–16 квіт. 1991 р. – К. : Хрещатик, 1992. – С. 37–39.

14. Адамович А. «Честное слово, больше не взорвётся», или Мнение неспециалиста / А. Адамович // Новый мир. – 1988. – № 9. – С. 164–171.

15. Сироштан В. Г. Проблемы зоны отселения ЧАЭС в СМИ / В. Г. Сироштан // Чорнобиль і преса:

реалії взаємодії : матер. Першої міжнарод. наук.-практ. конф. «Чорнобиль у засобах інформації», Київ, 15–16 квіт. 1991 р. – К. : Хрещатик, 1992. – С. 30–32.

16. *Слука О. Г.* Ирреальный образ Чернобыля в СМИ Беларуси / О. Г. Слука // Там само. – С. 59–60.

17. *Гейл Р.* Точка зрения во Вселенной / Роберт Гейл // Правда. – 1988. – 1 апр.

18. *Щербак Ю.* Чернобыль / Ю. Щербак // Юность. – 1987. – № 7. – С. 46.

19. *Беляков О. О.* Масова комунікація та екологічна політика : монографія. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2001. – 150 с.

20. *Карасюк А. А.* Роль информации в управлении послеаварийными процессами / А. А. Карасюк // Чернобиль і преса: реалії взаємодії : матер. Першої міжнарод. наук.-практ. конф. «Чорнобиль у засобах інформації», Київ, 15–16 квіт. 1991 р. – К. : Хрещатик, 1992. – С. 54–55.

21. *Мечетная Н.* Урок японского / Наталия Мечетная // Корреспондент. – 2011. – 25 март. – № 11. – С. 40–42.

22. *Барабаш К.* Кто не з нами, тим – цунамі! / К. Барабаш // Український тижень. – 2011. – 25–31 берез. – № 12. – С. 16.

23. *Седова Я.* Всегда готовы / Яна Седова // Фокус. – 2011. – 25 марта. – № 12. – С. 42–44.

Подано до редакції 10. 09. 2014 р.

Paslavskiy Igor. Technogenic disasters at Chornobyl and Fukushima-1 nuclear power plants coverage in mass media.

The article focuses on the analysis of media coverage of technogenic disasters at Chornobyl nuclear power plant, creation of public awareness about Fukushima-1 accident in media, as well as defines the information policy in emergency situations provided by two states.

The following statements have been formulated: the information policy of the allied state failed to be reasonable, well-designed, constructive and rational. It went through the stages from total concealing, over the limited informing to the fall of «the iron curtain».

The leading information agencies provided full and free world-wide coverage of Fukushima – 1 accident. Their information resources projected to the Chornobyl case have been amply employed by the Ukrainian media.

Japanese information policy met the expectations of the anxious Japanese citizens and concerned people all over the world.

Keywords: mass media, quality press, nuclear power, Chornobyl nuclear power plant, Fukushima-1 nuclear power plant.

Паславський І. І. Техногенные катастрофы на Чернобыльской АЭС и АЭС «Фукусима-1» в отражении СМИ.

В статье проанализировано освещение катастрофы на ЧАЭС средствами массовой информации, медийное информирование об аварии на японской АЭС «Фукусима-1», определена информационная политика двух государств в чрезвычайной ситуации.

Выяснено, что информационная политика союзного государства не была взвешенной, продуманной, конструктивной и рациональной. Она прошла этапы от полного замалчивания через дозированное информирование к падению информационного «железного занавеса».

Аварии на японской атомной станции «Фукусима-1» широко и беспрепятственно освещали ведущие информационные агентства мира, фактологический материал которых с проекцией на чернобыльские события в полной мере использовали украинские средства массовой информации. Информационная политика Японии отвечала запросам встревоженных граждан страны и мирового сообщества.

Ключевые слова: средства массовой информации, качественные печатные издания, атомная энергетика, Чернобыльская атомная станция, АЭС «Фукусима-1».